

Var än ungdomar träffas uppstår det kulturer – språk och seder – som vi vuxna inte har tillgång till. Att skapa något nytt är själva meningen och innehållet i dessa kulturer, men kanske lika mycket att stänga ute oss vuxna.

Det kan finnas någonting skrämmande och hotfullt i subkulturer, även de som är helt oskyldiga. Därför kan det vara en bra idé för oss vuxna att orientera sig och försöka följa med i utvecklingen. Här har jag samlat några begrepp, som jag ger en enkel förklaring till och visar exempel på. Det finns ingen värdering av materialet, utan här samsas oskyldiga saker med rent kriminella. Tanken är bara att ni ska ha sett företeelsen. Till de kriminella delarna finns dock ingen länksamling, eftersom det vore att hjälpa dessa sidor att få besökare. I denna utskriftsversion finns inga länkar, utan dessa finns istället på webbplatsen www.kulturer.net.

Gemenskap

Att skaffa kompisar och umgås på nätet är förmodligen en generationsfråga. I länksamlingen på denna sida har du möjlighet att titta in i en helt ny värld. Förutom att chatta och söka varandra genom kompisprogram, så kan man bilda kompisringar, skicka digitala utmärkelser och presenter till varandra. Uppfinningsrikedomen är oändlig och kreativiteten flödar.

Ett nytt medium kräver en viss inväpningsperiod, innan vi lärt oss dess möjligheter och begränsningar. Vi kan hantera samtal i samma rum och över telefon och nu har vi även det skrivna samtalet. Det kan tänkas att skriva samtal över internet bara är en parentes i kommunikationens historia. Det kan också vara så att det skrivna samtalet kommit för att stanna. I takt med att tekniken utvecklas ökar möjligheterna att ta hjälp av fler sinnen. Många av de missuppfattningar som uppstår när man mailar eller sms:ar kanske försvinner om vi lägger till bild och video.

Nätgemenskaper

I takt med att ungdomsgårdar eller fritidsgårdar läggs ner, ökar behovet av samlingsplatser för barn och unga. Ett alternativ för många är att träffas i en nätgemenskap.

En nätgemenskap (*net community*) är en mötesplats på nätet. Dessa mötesplatser kan se olika ut beroende på målgrupp, syfte och skapare. Vanligt är att gränssnittet mot användaren är en webbsida, så att användaren inte behöver installera särskilda program. Det är ofta ett krav att man registrerar sig som medlem för att kunna besöka en nätgemenskap. Varje användare kan presentera sig på det sätt hon själv väljer och kan se vilka som samtidigt är uppkopplade. Lite slarvigt skulle man kunna klassificera de system för internkommunikation som används på många arbetsplatser och skolor (t ex Firstclass) som nätgemenskaper, eftersom även de är forum där användarna kan mötas, kommunicera, visa upp vilka de är och vad de är intresserade av. Ett huvudsyfte för de flesta nätgemenskaper får väl sägas vara att komma i kontakt med likasinnade. Därför

www.kulturer.net

© 1999-2004 Elza Dunkels

elza.dunkels@educ.umu.se

blir det viktigt att en nätgemenskap tillhandahåller möjligheter att definiera vad som gör andra till likasinnade; ålder, intressen, bostadsort, politisk hemvist, etc.

Att beskriva nya företeelser är alltid svårt eftersom de ord vi använder för redan kända fenomen inte alltid täcker alla aspekter av det nya. Ett bra sätt är då att använda liknelser. En nätgemenskap kan liknas vid ett vardagsrum kombinerat med skolans uppehållsrum, det lokala köpcentret, en självbiografi, en t-shirt med tryck, ett självporträtt, ett café, en bokhylla där folk kan se vilka böcker jag läser, en lördagspromenad genom stan, bland mycket annat.

Det finns mängder av nätgemenskaper; stora och små, rikstäckande och lokala, öppna för allmänheten eller slutna och naturligtvis internationella, eftersom internet når nästan hela världen. Ett bra sätt att orientera sig är att skaffa en användare på *Lunarstorm* eller någon annan nätgemenskap och undersök var våra barn tillbringar en stor del av sin tid.

Vuxen på nätet

När man som vuxen ska delta i ungas nätaaktiviteter är det viktigt att vara öppen med sin identitet och syfte. Man bör tydligt markera sin ålder och varför man befinner sig i dessa miljöer, dels för att inte lura barn att ta farliga kontakter på nätet och dels för att tydligt skilja sig från de vuxna som är ute efter att begå övergrepp mot barn. Det kan vara lockande att skaffa sig en falsk nätidetitet i syfte att spionera, eftersom det är så enkelt. Som ansvarstagande vuxen måste man dock avstå från den möjligheten till förmån för ett öppet deltagande. Läs gärna *Att tänka på när man är vuxen på nätet* som finns i slutet av detta dokument.

Snabbmeddelanden

Snabbmeddelanden eller *instant messages* är mycket populärt och har hos många yngre ersatt e-post. Denna form av kommunikation sker antingen via ett program, som vi kan kalla för kompisprogram, eller en webbsida som informerar dig om vem som är uppkopplad samtidigt som du och ger dig möjlighet att kontakta dem. Varje användare får definiera vilka som ska hamna på ens lista och båda parter måste godkänna relationen. Man kan alltså inte bli övervakad utan att man vet om det. Tanken är att man ska kunna chatta, skicka meddelanden och filer, spela spel osv.

MSN är ett sådant kompisprogram som är mycket vanligt bland unga nätanvändare. Som användare får jag veta vilka som är uppkopplade när jag loggar in och får en ljudsignal när någon vill mig något. Ett annat populärt program är ICQ (I seek you) med ungefär samma funktioner. På ICQs och MSNs webbplatser kan du hämta gratisversioner av programmet, och lära dig mer om hur det fungerar. Man hämtar ett program till sin dator, registrerar sig och får en unik användare.

Vad är problemet?

Det som vuxna upplever som ett problem är väl de samma som när det gäller datoranvändning i allmänhet; att det tar tid från annat.

Man kan också som användare få underliga meddelanden från okända. Det gäller ju hela internet, det är lätt att vara anonym. Man kan hamna på webbsidor med innehåll som inte intresserar, man kan få e-post med konstigt innehåll och man kan råka ut för oönskade saker när man chattar.

Det mesta går att missbruka och som vuxen är det viktigt att vara informerad för att kunna prata med ungdomarna om dessa företeelser och problem förknippade med dem.

Chat

Ordet *chat* [tjatt] kommer från engelskan och betyder *snacka*. Ett försök till svenskt uttryck är *datormedierade skrivna realtidssamtal*. Att chatta betyder helt enkelt att man skriver till varandra on-line, vilket påminner om att sitta och prata. Det man skriver kan läsas direkt, eller med en liten fördröjning, men sparas som regel ingenstans.

Man kan stämma träff med någon man vill chatta med, eller gå in i öppna chatrum och se om man hittar någon att chatta med.

Webbchat eller program

Det finns särskilda program, t ex *Irc* eller *Mirc*, att installera på sin dator för att kunna chatta med andra. Det är också vanligt att man går in i chatrum via en webbsida vilket innebär att man inte behöver installera ett chatprogram. Det finns en mängd olika sorters chattar på internet. Även i nätgemenskaper och program för snabbmeddelanden finns möjligheter att chatta. Många system för internkommunikation på en arbetsplats eller skola, t ex *Firstclass*, har en inbyggd chatfunktion.

Bevakad eller obevakad

Många chattar övervakas så att den som skriver fula ord, rasistiska uttalanden och liknande blir utkastad ur chatten. Det vanligaste är en teknisk lösning för bevakning av chatten, där man t ex kan ha definierat vissa ord som förbjudna, men det finns ett fåtal chattar som bevakas av människor. Det finns naturligtvis även chattar som inte censureras. Generellt kan man säga att de stora aktörerna som är rädda om sitt rykte har någon form av bevakning.

Vad är problemet?

Många vuxna tycker att chattandet ställer till problem, därför att det tar tid från annat i livet. Det är lätt att sitta i en datorsal och chatta medan undervisning pågår, eftersom det knappast märks vad eleven håller på med. Det kan ju vara en anledning för lärare att prova att chatta - för att känna igen hur chattandet ser ut på skärmen.

Det finns exempel på både ungdomar och vuxna som blivit beroende av att chatta. Ungdomar som försummar skolarbetet för att träffa kompisar på nätet, och vuxna som inte tar sig hemifrån på hela dagen för att de sitter och chattar.

Samtidigt är chattandet en social aktivitet, som verkar passa ungdomar alldeles utmärkt. Det kan vara svårt för oss vuxna att förstå varför det är så intressant. Precis som med det mesta gäller det att begränsa användningen för dem som inte kan begränsa sig själva.

Om man oroar sig för att ungdomarna chattar om meningslösa eller rent av farliga saker, tycker jag att det är bra att fundera över vad man själv brukar prata om vid fikabordet på jobbet eller på ett café. Kaffepriser, bilmärken, schlagerfestivalen, aktuella brottsfall, ... Även det är sånt som kan verka meningslöst eller rent av skrämmande för en utomstående.

E-post

Vad gör man om man får oönskad post?

Olagligt

Om man får uppenbart olagliga brev; hot, sexuella anspelningar, erbjudanden om olagligheter, kan man polisanmäla. **Man ska spara brevet i sin dator, inte bara en utskrift, och kontakta sin lokala polismyndighet.** Man bör även höra av sig till den

som administrerar avsändarens e-post. Administratören kan man hitta genom att söka på det som står efter @ i e-postadressen.

Om du får brev från	Prova att gå till adressen
svartepetter@hotmail.com	www.hotmail.com
vargen@spray.se	www.spray.se
averell.dalton@telia.se	www.telia.se

Alla administratörer har särskilda instruktioner för hur man anmäler en avsändare. Leta efter sidan om medlemsuppförande eller hjälpsidan.

Det har utvecklats en standard för att förhindra missbruk av e-postkonton. Alla seriösa administratörer av e-post har en abuse-adress. Ordet **abuse** (engelska för övergrepp) sätter man framför @ i adressen.

Om du t ex får ett oönskat brev från någon med en hotmail-adress väljer du funktionen *Sänd vidare* (*Forward* på engelska) och skickar hela brevet vidare till abuse@hotmail.com. Du behöver inte skriva något i brevet om du inte vill. Din adress följer ju med automatiskt.

Om du får brev från	Skicka det vidare till
svartepetter@hotmail.com	abuse@hotmail.com
vargen@spray.se	abuse@spray.se
averell.dalton@telia.se	abuse@telia.se

Lagligt, men oönskat

Om man är ute och surfar mycket och lämnar uppgifter om sig själv - namn, e-postadress, adress, telefonnummer - kommer man snart att få en massa reklam och annat till sin brevlåda. Bästa sättet att undvika detta är naturligtvis att inte lämna ut sin e-postadress. Ett bra knep är att skaffa en extra e-postadress som man bara använder där man riskerar att få reklam. Vissa brev har instruktioner om hur man avslutar prenumerationen, men det finns en risk med att svara på massbrev. I och med att man har svarat, vet avsändaren att man läser sin post, och kan tycka att det är intressant att skicka fler brev... Man lär sig snart känna igen reklambrev på ärenderaden. Det bästa är oftast att kasta breven olästa.

Spam eller skräppost är ett problem som bara ökar. Man kan försöka få sin e-postadministratör att sätta in bättre filter och man kan undvika att lämna ut sin e-postadress.

Varning för varning!

Ett vanligt förekommande sabotage är kedjebrev om virus. Man blir varnad för ett nytt, farligt virus, ofta namngivet. Breven brukar hänvisa till någon seriös källa, för att göra varningen trovärdig. Förutom att varningen kommer elektroniskt, skiljer den sig inte alls från traditionella kedjebrev. Sådana här brev bör man kasta direkt. Men om det verkligen rör sig om ett virus eller en behjärtansvärd insats? Kontrollera med någon - systemadministratören eller internetleverantören om det är sant. Ha som regel att aldrig skicka e-post av detta slag vidare, hur vettigt det än verkar. En riktig varning kommer alltid direkt till alla mottagare från administratören och innehåller aldrig uppmaningen att skicka brevet vidare.

Det smartaste av alla virus brukar kallas för fattig mans virus och är helt enkelt ett e-brev som uppmanar dig att radera en fil i ditt operativsystem, ofta en fil som behövs för att datorn ska fungera. Brevet innehåller detaljerad information om hur du ska göra och

www.kulturer.net

© 1999-2005 Elza Dunkels

elza.dunkels@educ.umu.se

dessutom en uppmaning att skicka brevet vidare till alla adresser du har i din dator. Det är lätt att förstå vilken genial idé detta är; förövarna spelar på mänsklig osäkerhet och hjälpsamhet och ställer till stor skada utan att behöva göra mer än att skicka ut ett mail. Resten av arbetet sköter vi snällt själva.

Besvara alla

Detta är en företeelse som egentligen inte passar under kategorin sabotage, men som ändå innebär problem. Om man vill besvara ett brev, som är skickat till fler än en person, t ex maillistor, måste man välja funktionen *Besvara avsändaren* eller motsvarande istället för bara *Besvara*. Det som händer annars är att alla som står på listan får svaret. Det kan vara oerhört irriterande att få 120 svar som egentligen ska till någon annan. Det finns sätt att konstruera maillistor så att det inte är möjligt att besvara alla. Ska man skicka ut ett seriöst massbrev bör man få hjälp att utforma mailet på ett riktigt sätt.

Skrivna samtal kräver oskrivna regler

Något som skiljer skrivna samtal, som e-post och chat, från talade är att man inte ser eller hör varandra. De nyanser som kommer fram med hjälp av röst och ansikte måste ersättas av något annat, för att budskapet ska gå fram helt. Det finns några oskrivna regler för hur dessa nyanser kan uttryckas. En sådan regel är att ord skrivna med VERSALER uppfattas som om man skriker. Så en del användare tycker att man ska vara sparsam med att skriva så. Andra sätt är att skriva smilisar - ansiktsuttryck med hjälp av tecken. Det började med den lilla Smile-figuren :-) och har byggts ut i det oändliga. Uppfinningsrikedomen är stor och vana datorpratere lär sig hantera tangentbordet på ett sätt som mycket väl kompenserar det som faller bort vid skrivna samtal. Ytterligare något som skiljer skrivna från talade samtal är att de skrivna oftare lagras. Det gör att man inte alltid kan uttrycka sig lika fritt vid skrivna samtal. Ett e-brev eller en chatt kan sparas och skickas vidare i all oändlighet, medan de flesta talade samtal stannar mellan de inblandade parterna.

Chatta säkert!

Förutom de oskrivna reglerna, finns det säkerhetsaspekter att lägga på chattande. Eftersom man varken syns eller hörs, är det lätt att ge sig ut för att vara någon annan än man är. Det har förekommit fall där pedofiler och andra brottslingar har fått kontakt med sina offer via chattande. Om man ger nedanstående tips till barn och unga, minskar man denna risk.

1. **Lämna inte ut** ditt riktiga namn eller andra uppgifter (adress, telefon, e-postadress, foto) till någon du inte känner.
2. Om du stöter på något obehagligt i en chat eller på en webbsida, eller om du får oönskade meddelanden - **berätta genast** för någon vuxen. Svara inte på meddelanden av den typen.
3. Om ni bestämmer er för att träffas IRL (i riktiga livet), berätta först för någon du litar på. **Ta med en kompis** första gången och välj en mötesplats där det finns mycket folk.
4. Lämna aldrig ut kreditkortsnummer eller **lösenord**. Det finns alltid andra sätt att betala.
5. Om du lägger ut **bilder eller texter** på en webbsida eller i e-post, måste du tänka på att de kan ligga ute för evigt. Även om du själv tar bort dem, kan någon annan ha laddat ner och lagt ut dem på en annan webbsida eller skickat vidare ditt brev.

Sist i detta häfte finns en ruta med ovanstående regler. Skriv gärna ut eller skicka dem till någon.

Riskbedömning

Samtidigt måste dessa regler ställas mot de stora fördelar nätet erbjuder. När vi skickar våra barn till skolan på morgonen gör vi en riskbedömning även om den sker utan att vi tänker på det. Trafiken, skolgården och cykeln är exempel på potentiella faror vi lärt oss leva med. Vi låter inte dessa faror hindra livet utan hittar lösningar för att låta barnen leva ett rikt liv; övergångsställen, kamratstödjare, cykelhjälpm. Precis som vi gör med dessa riskbedömningar i vardagen måste vi göra med barnens nätanvändning. Att finnas ute på nätet med namn, foto och e-postadress kan vara mycket viktigt för en ung människa. Det bör absolut inte förhindras bara för att det finns vuxna som inte kan uppföra sig.

Himmel & helvete

Här har jag samlat några begrepp som ofta diskuteras i samband med barns nätanvändning. Rörelser av olika slag använder internet för att sprida sitt budskap och man brukar tala om den demokratiska effekt som kan uppnås, om alla, eller åtminstone de som har tillgång till internet, kan nås av information hela tiden.

Jag vill varna för att besöka de olagliga eller oetiska webbplatser jag nämner. Det finns i huvudsak två viktiga skäl att avstå från sådana besök. Det första är att hindra dessa webbplatser från att få besökare. Varje besökare ger dem livsluft och i vissa fall även information om vem besökaren är. Det andra skälet handlar om att skydda dig som person. Om vi är överens om att det är olämpligt att titta på allt det mörka nätet innehåller; filmade avrättningar, våldtäkter, övergrepp mot barn och djur, måste vi också se det som olämpligt att titta även i studiesyfte. Jag har letat på nätet efter goda och onda sidor sedan 1998, bland annat för att kunna skriva denna text, men jag har aldrig sett något av det jag räknar upp ovan. Jag har hittat filer med misstänkt innehåll, men låtit bli att öppna dem. Jag vet att det finns men jag har medvetet undvikit det. Om du inte tror på det jag skriver nedan, kan det möjligen vara orsak att besöka sådana platser. I annat fall kan du se det som att jag har gjort den smutsiga surfningen åt dig. Låt oss inte ge dessa olagliga eller oetiska webb kreatörer anledning att fortsätta existera!

Hjälp på nätet

Internet blev snabbt en möjlighet att nå ut med viktig information - inte bara kommersiell reklam. För hjälporganisationerna erbjuder internet en billigare och snabbare spridning, jämfört med traditionella metoder.

Internet utgör också ett billigare och mindre resurskrävande sätt att samla in namn för olika ändamål. Och precis som internet är en populär plats för ljusskygga personer och organisationer, kan samma system användas i kampen mot dessa. Det finns folk som sitter hela dagarna och letar efter olagligheter på internet, och anmäler detta till systemadministratören i de fall det går. Det finns också webbplatser där man kan anmäla olika former av olämpligheter på internet direkt till en organisation som specialiserat sig på att bekämpa företeelsen. ECPAT har, förutom sin webbplats med information om verksamheten, en funktion så att man kan anmäla barnpornografi direkt om man stöter på den på internet.

Det finns webbplatser som skapats av människor som behöver kontakt med andra för att må bättre. Det kan vara minoritetsgrupper som inte kan hitta varandra på en liten ort, människor med allvarliga sjukdomar eller de som gått igenom fasansfulla händelser som de behöver bearbeta. Det finns webbplatser för anorektiker, överlevare efter sexuella övergrepp och för många andra. Dessa webbplatser kan fungera som en ventil och i vissa fall som en räddningsplanka när allt känns hopplöst. Man kan säga att internet utgör en arena där människor kan uttrycka sånt som tidigare inte funnits utrymme för. Baksidan av samma mynt är att det finns sidor som förespråkar rasism, pedofili och liknande. Men

det finns också webbplatser som beskriver anorexi och att skära sig inte som sjukdomstillstånd utan hyllar det som livsstilar. Det betyder inte att internet har skapat något nytt och obehagligt. Människor som mår dåligt och som tidigare varit hänvisade till sig själva har istället fått en arena att uttrycka hur det känns.

Ett helt annat sätt att använda internet för att hjälpa människor är *The Hunger Site* och andra liknande platser exempel på. Här säljer man reklamplats och som besökare kan du klicka på en knapp varefter sidans sponsorer skickar förnödenheter till ett land som behöver.

Politik på nätet

Alla politiska organisationer har upptäckt fördelarna med internet. Det är billigt att sprida information och man når folk på ett enkelt sätt. Väldigt många människor har idag tillgång till internet och om man marknadsför sig bra kan man få många besökare till sin webbplats.

Demokrati

Att fler får tillgång till mer information och att fler får möjlighet att uttrycka sig måste anses främja demokratin i sig, även om man får problem med yttrandefrihet och liknade frågor. Det finns många exempel på att internet har bidragit till en demokratisk utveckling, allt från förtryckta grupper som kan få information ut och in i ett land, via språk och dialekter som fått uppsving tack vare mail och direktsamtal till paradexemplet med det virtuella länder på nätet som samlar ett splittrat folk.

Extremism

Det som gäller för politiska partier gäller naturligtvis även för extremistiska organisationer; det är lätt och billigt att sprida information via internet. Men här förekommer, precis som man kan förvänta sig, fula knep för att locka besökare. Ett obehagligt exempel är historierevisionisternas motplats till svenska regeringens stora satsning Levande Historia. Regeringens webbplats har adressen www.levandehistoria.org. Revisionisterna har köpt samma adress fast med ändelsen .com. istället för .org. Dessutom har de härmat Levande Historias upplägg. Det verkar inte seriöst för en kunnig betraktare, men hur reagerar en högstadiungdom? Det som gör internet till en demokratisk möjlighet är precis samma frihet som gör det till ett hot mot demokratin.

Egentligen handlar det inte om att vi måste utarbeta någon ny etik för de nya medierna, istället måste vi föra upp vår gamla vanliga etik till ytan och låta barn och unga veta vad som gäller. Alla lagar gäller även på internet, men det svåra är tillämpningarna, eftersom vi rör oss mellan länder och med hjälp av teknik som inte ännu är inarbetad. I många fall släpar juridiken efter den tekniska utvecklingen, något som skapar trovärdighetsproblem.

Knark & bombrecept

KK-stiftelsen har en skriftserie där en av böckerna tar upp bl a knark på internet på ett mycket bra sätt. *Knark, porr och nynazism*. (KK-stiftelsens skriftserie 1998:3) den här skriften kan laddas ner gratis från Myndigheten för Skolutveckling.

Knark

Det finns webbplatser som propagerar för legalisering av narkotika, och platser där man kan köpa droger och få dem skickade med post.

Doping

Det finns stora möjligheter att köpa dopingpreparat via internet. Reklam skickas ut via e-

post och det finns regelrätta internetbutiker som skickar varorna med post. All sådan handel och hantering är naturligtvis förbjuden i Sverige.

Bombrecept

Man kan söka sig fram till bombrecept och andra subversiva tips direkt på webben, eller beställa varor för sådana aktiviteter. Jag hittade också en plats där man kunde ladda ner den klassiska *The Anarkist Cookbook*, som ska innehålla mängder av recept på bomber och annat. Det förrädiska med sådan här information över internet är inte bara att det är lättillgängligt utan också att personer som vill andra illa kan berätta om hur lätt och ofarligt det är att tillverka en bomb, som visar sig vara dödligt farlig.

Religion

Det kan tänkas att någon tar illa upp för att jag blandar etablerade religioner med sekter och ockultism under rubriken *Religion*. Men tanken här är att ge en liten orientering i vad som finns på nätet för sökande unga och andra.

Bibeln, psalmböcker och andra stora religiösa skrifter är ofta snabbt ute på internet. Jehovas vittnen t ex lägger ner stor möda på att sprida sina skrifter på många olika språk.

Sekter

Vad som är en sekt och vad som är en religion är föremål för diskussion. Vissa kriterier har utarbetats av båda sidor. De stora sekterna har webbplatser liksom organisationer som arbetar mot sekter.

Ockultism

Ockultism är ett låneord utvecklat från latinets *occulere* som betydde ungefär att gömma. Det man menar är som regel obskyra trosinriktningar, som behandlar de mörka sidorna hos människor. Det betyder att det egentligen inte är några problem att dra gränsen gentemot religionerna. Man kan däremot diskutera om ockultism är farligt eller inte. Var går gränsen mellan nyfikenhet sökande i Arkiv-X-anda och destruktivt engagemang? En sökning på ordet *ockultism* i en sökmotor ger en hel del både otrevliga och oskyldiga träffar. Det finns en hel värld på internet för den som är nyfiken på det ockulta, man kan bli delaktig i en gemenskap som förmodligen är mycket lockande för många. Man kan t ex skaffa sig en e-postadress med ockulta associationer. Allt detta finns naturligtvis att tillgå även i mer rumsrena sammanhang.

Pengar

Kan det kosta pengar?

Normalt sett kostar inte surfandet något. De flesta nätgemenskaper erbjuder gratis medlemskap, men man kan nästan alltid uppgradera sitt deltagande genom att betala lite varje månad. För detta får man fler funktioner, t ex större utrymme att spara filer på eller fler möjligheter att dekorera sin presentation.

Det finns en liten risk att surfandet resulterar i en räkning som måste betalas. Som regel måste det anges på sidor som kostar pengar att besöka, men om man använder modem kan man råka ut för såkallad modemkapning. Det fungerar så att ett program kopplar ner den vanliga modemuppkopplingen och låter datorn ringa upp ett dyrare nummer. Precis som betalteltelefonnummer, t ex 071-nummer är det främst sex, tävlingar och spådomar som satsar på betalning på webben.

Det finns också en liten risk att någon loggar in sig på en annans användare, och surfar på så sätt på någon annans telefonräkning. Det vanligaste är dock att man själv lämnat

ut uppgifter om sig själv. Fundera över varför uppgifter ska fyllas i på en webbplats och be att barn alltid kontrollerar med en vuxen innan de lämnar ut uppgifter på internet.

Kan man tjäna pengar?

Det enklaste sättet att tjäna pengar på internet är kanske att länka till webbplatser som betalar för varje besökare eller för varje genomförd affär. Som i så många sammanhang är pornografi förmodligen den bransch som ger störst förtjänst.

Nya betalningsformer

Nya former för betalning uppstår snabbt. Idag kan man betala för varor och tjänster via ett lite dyrare sms. Nätanvändare som vill sälja något kan ta betalt utanför det ordinarie systemet genom att köparen betalar in pengar på säljarens kontantkort eller betalar för en tids uppgraderat medlemskap i någon nätgemenskap.

Sex

Sex är en av de mest omskrivna företeelserna på internet. Då kanske man oftast tänker på pornografi, men det finns också andra sidor av sex på nätet. När man mäter vilka ord som är mest populära i sökmotorerna, hamnar sexrelaterade ord högt upp.

Sex på nätet

Många unga får viktig sexualupplysning via nätet. Denna möjlighet kan ses som ett utslag av den känsla av anonymitet som utmärker datormediet. Det kan vara enklare att ställa svåra frågor bakom skärmen än i verkliga livet. På webbplatsen finns länkar till forskning om sex på internet.

Pornografi

Som vanligt finns det ju olika åsikter om vad som är pornografi och vad som är accepterad erotik. De flesta kan väl enas om att ingen bör tvingas att titta på porrsidor.

I början av internets intåg i våra skolor gjordes ofta jämförelsen med att gå in i en vanlig kiosk, där man kan se framsidor på tidningar med pornografiska bilder. Man sa att om någon var intresserad, så fick man aktivt söka sig till dessa sidor på internet. Det stämde nog ganska bra då, men nu är skillnaderna större. De som vill sprida pornografi har stora möjligheter att få sina sidor att hamna högt upp på sökmotorernas listor, även om sökningen gällde något helt annat. En sökning efter sidor om *Spice Girls* kan ge träffar om helt andra flickor, t ex. Vissa webbplatser fungerar så att när man försöker stänga webbläsaren så öppnas hela tiden ett nytt fönster med liknande innehåll. Samtidigt blir sökmotorerna ständigt bättre, och denna beskrivning av problemen kan vara urmodig redan när det publiceras.

En annan sak som skiljer internet från en vanlig tidningskiosk är att det går att hitta grövre pornografi på internet. Här finns det riktigt avskyvärda och olagliga, som filmade övergrepp mot barn och djur. Det finns stora ekonomiska intressen som håller sexindustrin på internet igång, vilket gör den svår att reglera.

Det allvarligaste i detta sammanhang är dock att pedofiler lyckas kontakta barn via internet. Hur stort problemet är, kan ingen säga, men det finns stor anledning att varna barn och unga för detta. Se även *Surfa säkert* sist i denna text.

Flickor och pojkar

Enligt läroplanen för skolan ska lärarna verka för att flickor och pojkar ska ha lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen.

Alla vuxna och barn har allt att tjäna på att vi vidgar könsrollerna för både pojkar och flickor. För att flickor och pojkar ska ha lika stora möjligheter att lära sig använda datorer och internet bör varje pedagog lägga upp en strategi för att ge alla samma tillgång till datorerna. Det viktigaste är att det är de vuxna som styr, inte andra krafter i elevgruppen.

Nedladdning

Att ladda ner eller ladda hem (*down-load* på engelska) betyder att man hämtar något från en annan dator via internet.

Fildelning

Att dela filer med andra på internet har blivit enklare genom att fler och fler har snabb och billig uppkoppling och stor minneskapacitet. Det finns många program att installera på sin dator som hjälper en att dela filer med andra.

Det går oftast till så att programmet ber användaren ange vilken mapp på hårddisken som ska delas ut till andra användare av programmet. En sökfunktion hjälper sedan alla användare att hitta filer hos varandra och ladda ner dessa till den egna datorn.

Många av de här programmen kostar inget att ladda ner och använda, istället utsätts man för reklam. I flera av de mest populära programmen följer det med spionprogram, som i reklamsyfte övervakar vad du gör på din dator. Man bör läsa avtalstexten innan man installerar ett fildelningsprogram och vara mycket noga med att inte dela ut för stor del av sin hårddisk.

Eftersom man har tillgång till en stor mängd internetanvändares filer, kommer man ofrånkomligen att stöta på olämpligt och olagligt material. Vill man skydda sig från t ex pornografi och våldsfilm kan man bocka för att programmet ska filtrera bort sådana filer. Funktionen kallas ofta *Family Filter*. Ett annat sätt att skydda barnen är att bestämma att man bara laddar ner musik. Då är risken mindre att man stöter på olämpligt material än om man letar efter bilder och filmer.

Musik

Det som man hör talas om mest idag är **mp3**, som egentligen bara är namnet på ett ljudformat. Det som har gjort formatet så stort på internet är att det komprimerar ljudet, så att en ljudfil som annars skulle ha blivit orimligt stor går att hämta via internet. Ett ljudformat i sig kan inte vara olagligt, utan det olagliga är att musik sprida i mp3-format via internet, utan artistens eller skivbolagets tillstånd. Fast åsikterna går isär. Det finns artister som stöder internetspridningen, därför att de tycker att skivbolagen tar ut för stora vinster. Det finns också artister, mest okända, som själva sprider sina inspelningar endast på detta sätt och istället tjänar pengar på att sälja produkter runt omkring musiken; kläder, knappar och annat som helt enkelt inte går att kopiera och sprida på nätet.

Program & filmer

Lika lätt som man kan skicka och ta emot e-post med bifogade filer, kan man skicka och spara ner hela program eller spelfilmer till sin dator. Det som kan skilja är storleken på filen och vilket filformat den har. Om man har tillgång till snabb uppkoppling till internet och utrymme på t ex hårddisken, kan man skicka stora filer, som en film eller ett datorprogram. Vissa program är gratis, därför att tillverkaren vill ha det så, men de allra flesta stora program kostar pengar. Det hindrar inte att privatpersoner olagligt lägger ut hela versioner av program.

Om man ska ladda hem något så gäller det att läsa det finstilla först. Kontrollera om man förbinder sig att betala något och fundera över om det är en seriös plats man hämtar ifrån. Det kan vara rimligt att bestämma att alla barn kontrolleras med någon vuxen innan de laddar hem något.

Spel

Spel över internet är mycket populärt och omsätter stora pengar.

Datorspel över nätet

Man kan spela vanliga datorspel över nätet. Ett sätt är att man själv har spelet på sin dator och hittar motspelare ute på internet. Ett annat är att spelet finns utlagt på nätet och att spelarna går till en webbsida och spelar spelet. Det sistnämnda är ett vanligt sätt att locka besökare till sina sidor; oavsett vad sidan egentligen marknadsför, kan man lägga in ett roligt spel för att få besökare. Många av de yngsta nätanvändarna spelar gärna såna här små spel.

MUD

MUD är en förkortning för Multiuser Domains - fleranvändarrum, med ett försök att försvenska. Det är från början helt textbaserade rollspel över internet, där spelarna skriver vad rollfiguren gör. Nu kan man också spela rollspel där man kan se sin figur röra sig i olika miljöer.

Avatarer

är från början en indisk religiös term, som betyder ungefär ett andra jag. När man pratar om avatarer på internet, menar man personens nätidentitet. När man exempelvis spelar spel och chattar, kan man välja en identitet som inte alls överensstämmer med ens egen. På nätet syns varken kön eller hudfärg och man kan inte höra hur du pratar. Man kan ha flera identiteter och använda dem i olika sammanhang. Det finns olika sätt att se på saken, naturligtvis. Vissa tycker att det är negativt att gömma sig bakom en påhittad identitet, medan andra ser fördelar med att kunna visa upp de sidor man vill och slippa bli bedömd utifrån exempelvis handikapp eller brytning. Professor Sherry Turkle, som skrivit *Life on the Screen* (Leva online på svenska) har skrivit flera böcker om ämnet och hon har bland annat sagt att dessa olika identiteter kan vara till hjälp för unga, när de ska testa sig fram till sin egen identitet.

Våldsspel och spelberoende

Många spel innehåller realistiskt våld, vilket oroar många vuxna. För de flesta spelare skiljer sig inte detta våld från det våld som finns i lekar som indianer och cowboys. Även i gammaldags lekar finner vi våld, rasism och sexism, men vi utgår från att barn kan skilja mellan lek och verklighet. Självklart finns det barn som inte klarar denna distinktion och de behöver naturligtvis hjälp. Som vuxen kan man också önska att barnen ska vilja spela fredliga spel och leka lekar där samarbete och vänlighet är bärande inslag. Nu är verkligheten sällan så enkel. Istället tycks konkurrens vara en viktig drivkraft i skolan, idrotten och när unga roar sig. Sett i det ljuset bör vi vara mycket försiktiga att skuldbelägga barn när de väljer att spela våldsspel. På kulturer.net finns länkar till forskning och diskussioner om våldsspel.

Man kan missbruka i princip allt. Även mat, som ju egentligen är något vi behöver för vår överlevnad. En människa som har utvecklat ett beroende behöver hjälp från omvärlden, oberoende om det är ett barn som spelar för mycket vid datorn eller en vuxen som inte kan skilja mellan arbete och fritid. Det bästa är om man kan förhindra att ett beroende utvecklas, så det kan vara bra att fundera över hur barnen använder datorn. Spel och kommunikation över nätet kan vara lockande för någon som har svårt att handskas med

vardagen. Den som utvecklar ett beroende av denna anledning behöver självklart omgivningens hjälp att hitta en plats i det verkliga livet också.

Skolan

Skolan ställs inför många speciella möjligheter och problem.

Fusk

Att hämta ett skolarbete för att sedan lämna in som sitt eget verkar vara utbrett. Om man söker på ordet *skolarbete*, får man många träffar. På vissa platser kan man lära sig knepen för att det ska bli mer trovärdigt att arbetet är ens eget. En del arbeten är gratis, medan man kan få betala för andra, antingen med pengar eller med egna arbeten.

Processen, inte bara resultatet

Hur ska man då undvika att elever blir godkända på någon annans arbete? Naturligtvis gäller de vanliga reglerna: att inte släppa kontrollen, att ha täta träffar för att se hur arbetet fortskrider, lära känna eleven osv.

Det finns inga tekniska lösningar som är heltäckande. Framförallt av det skälet att en del av denna hantering inte sker öppet. Om ägaren till ett arbete söker upp köparen via e-post och skickar arbetet med e-post också, finns det inga sökmotorer som kan hitta detta. Misstänker man att ett arbete är hämtat från nätet, kan man göra ett försök att söka på en längre del av arbetet i någon stor sökmotor. Jag tycker dock att man ska ägna många tankar åt detta innan man försöker hitta sätt att avslöja fusk. Är det en lärares jobb, att ständigt finlipa metoderna att sätta dit eleverna? Eller är det en lärares jobb att utveckla sina metoder i takt med samhällsutvecklingen och på så sätt undvika risken att eleverna fuskar?

Lösenord

Det är viktigt att påpeka för eleverna att de måste hålla sina lösenord hemliga. Det största hotet är inte att någon ska komma åt deras arbeten eller läsa deras e-post. Det värsta de kan råka ut för är istället att någon utnyttjar deras konton för att göra olagliga eller oetiska saker. Då framstår ju kontoinnehavaren som förövaren och det kan vara svårt att bevisa motsatsen.

Tänka på annat

Tänka på annat har elever gjort i alla tider. Att låta tankarna vandra till viktigare saker medan läraren pratar är inget som syns, annat än möjligen i betyget. Med datoranvändning i skolan tas friheten att tänka på annat till oanade höjder. Med hjälp av Alt+Tab på tangentbordet kan man snabbt byta skärmbild när läraren kommer. Precis som innan datorerna gjorde intåg i skolan är det även idag en stor utmaning för lärare att förmå eleverna att ägna sig åt skolarbetet, även om det idag manifesteras på ett annat sätt. Fortfarande är det dock ett pedagogiskt problem i första hand och ett tekniskt först i andra hand.

SURFA SÄKERT

Det man är rädd för är att någon ska missbruka nätet – alltså använda det på ett sätt som det inte är tänkt för. Det kan vara olagliga saker eller bara sådant som man inte gillar. Därför har vuxna tänkt ut några regler som man kan tänka på när man är ute på nätet. Följer du dem kan du lugnt vara ute på nätet utan att oroa dig så mycket.

Lämna inte ut ditt riktiga namn, ditt telefonnummer eller din adress till någon du inte känner.

Om du ska **träffa** någon du lärt känna på nätet måste du först

1. berätta det för någon vuxen och
2. träffa personen på en plats där det finns mycket folk – ett torg eller liknande.

Åk aldrig hem till någon och bjud aldrig hem någon du bara träffat på nätet. Det händer att det är vuxna som låtsas vara ungdomar. Dessa vuxna kan vara farliga.

Om du får **meddelanden** som du inte gillar, t ex hotfulla eller snuskiga brev, ropa direkt på någon vuxen. Kasta inte brevet, utan låt någon vuxen ta hand om det. Du ska inte behöva läsa sådant som du inte gillar och det är inte ditt fel att du får sådana brev.

Lösenord är privata saker. Dela aldrig med dig av några lösenord. Man är inte en bättre kompis för att man talar om sina lösenord.

Respektera andra även på nätet. Skicka inte e-post med elakt innehåll, skriv inte dumma saker på chatten. Det är ingen skillnad på nätet och verkligheten – det är lika dumt att göra dumma saker och lika olagligt att göra olagliga saker.

Om du **lägger ut bilder** eller texter på en webbsida eller i e-post, måste du tänka på att de kan ligga ute för evigt. Även om du själv tar bort dem, kan någon annan ha laddat ner och lagt ut dem på en annan webbsida eller skickat vidare ditt brev.

ATT TÄNKA PÅ NÄR MAN ÄR VUXEN PÅ NÄTET

Berätta vem du är

När man som vuxen befinner sig på ungas mötesplatser på nätet är det viktigt att man är öppen med sin identitet och sitt syfte. Man bör tydligt markera sin ålder och varför man befinner sig i dessa miljöer, dels för att inte lura barn att ta farliga kontakter på nätet och dels för att tydligt skilja sig från de vuxna som är ute efter att begå övergrepp mot barn. Det kan vara lockande att skaffa sig en falsk nätidentitet i syfte att spionera, eftersom det är så enkelt. Som ansvarstagande vuxen måste man dock avstå från den möjligheten till förmån för ett öppet deltagande.

Prata om riskerna

Det finns risker på nätet, precis som i riktiga livet. Några av de här riskerna känner vuxna till bättre medan de unga har bättre koll på annat. Att prata om riskerna minskar dem. Det finns flera goda råd för säker nätanvändning, som kan användas som utgångspunkt för samtal om hur man kan förhålla sig till riskerna. På **kulturer.net** och **medieradet.se** finns tips att ladda ner.

Riskbedömning

Samtidigt måste dessa risker ställas mot de stora fördelar nätet erbjuder. När vi skickar våra barn till skolan på morgonen gör vi en riskbedömning även om den sker utan att vi tänker på det. Trafiken, skolgården och cykeln är exempel på potentiella faror vi lärt oss leva med. Vi låter inte dessa faror hindra livet utan hittar lösningar för att låta barnen leva ett rikt liv; övergångsställen, kamratstödjare, cykelhjälm. Precis som vi gör med dessa riskbedömningar i vardagen måste vi göra med barnens nätanvändning. Att finnas ute på nätet med namn, foto och e-postadress kan vara mycket viktigt för en ung människa. Det bör absolut inte förhindras bara för att det finns vuxna som inte kan uppföra sig.

Linguaphoneprincipen

Det finns en mycket mänsklig önskan att hitta genvägar till alla lösningar. Hade vi inte varit lata till naturen hade vi kanske inte uppfunnit hjulet. Det här är någonting som marknadsförare utnyttjar för att sälja produkter vi inte egentligen behöver. Det finns företag som försöker sälja tekniska lösningar på mänskliga problem, t ex filterprogram till datorer eller system som påstås kunna förhindra internetfusk. Jag kallar det för *Linguaphoneprincipen* när vi på detta sätt försöker slippa arbete genom att köpa något istället, därför att det liknar det sätt på vilket många köpte en språkkurs och sedan ställde in den i bokhyllan. De som lärde sig språk med hjälp av Linguaphone gjorde detta med en tillsats av hårt arbete. För dem som inte la ner hårt arbete hjälpte det inte att de köpte språkkursen. Mänskliga problem tar tid och kraft att lösa. Det faktum att någon har en produkt att sälja förändrar inte denna omständighet. Ska vi få bort fusk och mobbningen på internet måste vi lägga ner många timmars arbete tillsammans med eleverna. De enda som tjänar på att vi köper tekniska lösningar är de företag som vill sko sig på vår osäkerhet.

En arena

För första gången i nedtecknad västerländsk historia finns en arena – internet – där även marginaliserade grupper kan uttrycka sig. Barn har sällan makt över sin tillvaro, men tack vare att möjligheterna att uttrycka sig ökar, ökar också makten. Det här

www.kulturer.net

© 1999-2005 Elza Dunkels

elza.dunkels@educ.umu.se

förhållandet kommer att medföra att det publiceras mängder av oönskat material, men det är en nackdel vi får acceptera, eftersom fördelarna är enorma och överblickbara. Och just det överblickbara kanske är en av de riktigt stora fördelarna med internet. Vi får äntligen upp saker till ytan; mobbning, fusk med skolarbeten, övergrepp mot barn, pornografi är inga nya företeelser, men de syns som aldrig förr tack vara internet. Det kan vara vår chans att bekämpa dessa urgamla problem, för det är lättare att slåss mot en fiende man ser.

Inget nytt under solen

Det mesta på internet är gamla företeelser i nya kläder. Om vi ägnar lite tid åt att orientera oss på nätet kommer vi att känna igen nya manifesteringar av djupt mänskliga behov; att visa vem man är, att hitta själsfränder, att ventiler viktiga frågor, att ha roligt, att få utlopp för aggressioner, att vara kreativ. Vi hittar kärlek och vänskap likaväl som mobbning och lögn. Allt detta måste behandlas som mänskliga fenomen, inte tekniska. Och mänskliga problem är vi vuxna experter på. Om vi kan hitta ett sätt att finnas där för våra unga medborgare även på nätet, skulle vi kunna bidra med goda råd om konfliktlösning, kärlek, hat, vänskap, sex, rasism, mobbning, lagar och etik. För att vara en sådan god vuxen på nätet krävs ingen teknisk kompetens. Och skulle någon teknisk kunskap krävas, finns ju alla unga nätanvändare att fråga.

Vi ses på nätet!

